

Apie dvi Didžiojo karo dainas

K O S T A S A L E K S Y N A S

XX amžiaus pradžioje kilę prieštaravimai tarp didžiųjų pasaulio valstybių 1914 metų vasarą – lygiai prieš šimtmetį – įžiebė didžiulę konfrontacijos ugnį: Austrija-Vengrija paskelbė karą Serbijai, Juodkalnija, Anglija ir Japonija – Vokietijai, Vokietija – Prancūzijai, Rusijai... Įsiliepsnojęs karas tarp Rusijos ir Vokietijos stipriai sukrėtė Rusijos sudėtyje tada buvusią Lietuvą. Jo pradžioje gyventojus pasiekdavo žinios apie priešo ir „savos“ kariuomenės siautėjimus ir žiaurumus netruko tapti realybe. Dvasiniai sukrėtimai, jų sukelti išgyvenimai prašyte prašėsi apdainavimo.

DAINOS KŪRĖJAS – KAREIVIS

Lygiai prieš šimtą metų Europą sukrėtė ir savo padariniais pasaulio raidą smarkiai paveikė ilgalaikis ginkluotas susigrūmimas tarp stambiųjų valstybių, pavadintas Didžiuoju karu, o po kito, dar masiškesnis, susigrūmimo gavęs Pirmojo pasaulinio karo vardą.

Carinei Rusijai paskelbus visuotinę mobilizaciją, svetimos šalies kario miline buvo apvilktas ir daugybė Lietuvos vyrų. Tarp jų – vos prieš keliolika mėnesių baigęs karinę tarnybą Juozas Merkšaitis, žemdirbio sūnus, bet jaučiantis kūrėjo pašaukimą, linkęs rašyti ir siųsti spaudai dainingus eilėraščius. Eilutę po eilutės jis dėliojo mintyse ir rūškaną naktį tėvo vežamas į naujokų surinkimo punktą, nė kiek nenuoduodamas, kad jo improvizuojamas kūrinys virs pačia pirmąja per šį karą sukurta ir veikia visuomenės pamėgta daina. Tad neabejotinai verta pasidomėti, kas per asmenybė buvo tos ir dar vienos kitos mažiau žinomos dainos autorius¹.

1 1976 metais *Švyturio* žurnalo darbuotojai tada jiems talkinusiems šių eilučių autoriui, kaip Lietuvos kalbos ir literatūros instituto darbuotojui, atidavė kultūrinio palikimo puoselėtojo, veiklaus vilkaviškio kraštotyrininko Broniaus Kiaunės atneštą mašinraštį „Juozo Merkšaičio biografijos metmenys“. Tų metų pabaigoje pas J. Merkšaitį apsilankyta, pasiteirauta apie eilėraščių, tapusių populiariomis dainomis, sukūrimo aplinkybes. Visa šia medžiaga čia pasinaudota. Duomenų apie paskutiniuosius J. Merkšaičio gyvenimo metus pateikė Vilkaviškio kraštotyros muziejaus vyriausioji fondų saugotoja Elena Rupeikienė.

Gimė Juozas Merkšaitis 1887 metų spalio 25 dieną Vilkaviškio apskrityje, Paežeriuose – ten, iš kur beveik prieš tris dešimtmečius pakilo žadinti tautos iš sąstingio Vincas Kudirka. Augo gausioje septynių vaikų šeimoje. Tėvai buvo bežemiai, tik vėliau įsigijo šešis margus žemės Opšrūtų kaime. Mokėsi Juozas rusiškoje pradžios mokykloje, lietuviškai skaityti išmokė tėvas. Būdamas šešiolikos metų, norėjo tapti vargonininku, bet sutrukdė per silpnas balsas. Išmoko siūti, tapo keliaujančiu siuvėju su smuikeliu, kaip ir Palangos Juzė. Ar tik ne V. Kudirkos pavyzdys, perskaityti Zanavyko (Maironio) *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* paskatino susidomėti tautos istorija,

išjudino patriotinius jausmus. 1907 metais J. Merkšaitis ėmė siuntinėti trumpas korespondencijas *Lietuvos ūkininkui* ir Seinuose leistam, Vilkaviškio apylinkėse plačiai skaitomam savaitraščiui *Šaltinis*. Sužavėtas Maironio eilėraščių skambumo, nors formos atžvilgiu pasiduodamas Jovaro ir Stiklelio stilistinei manierai, pradėjo rašyti eiliuotus kūrinius, paties vadinamus dainelėmis.

Vienas toks tada parašytas J. Merkšaičio kūrinys prasideda posmu:

Čia Lietuva mūsų brangi,
Mums maloni jos padangė.
Čia saulutė puikiai šildo,
Erdves gyvumu pripildo.

LTR 3974(64), LTRF mg. 2560(39)

„Tai pirmoji mano dainelė“; – prisipažino jos kūrėjas tautosakos rinkėjui Jurgiui Dovydaičiui, 1961 metais jį aplankiusiam ir užrašiusiam iš jo keliolika dainų, tarp jų – šešias paties pateikėjo sukurtas ir bent artimose apylinkėse dainuotas. Nepavyko šio teksto aptikti to meto spaudoje, nors autorius nurodo jį buvus išspausdintą 1909 metais, per tai Vilkaviškio krašte išpopuliarėjusį ir imtą dainuoti.

Tais pat metais J. Merkšaitis buvo paimtas į carinės Rusijos kariuomenę. Tarnavo Simbirsko (dabar – Uljanovskas) gubernijos Syzranės mieste. Ilgėjosi gimtinės. *Šaltiniui* parašė, kad tarp kareivių mieste esama „nemaža lietuvių iš Kauno gub. (Ežerėnų ir Šiaulių apskr.), Vilniaus gub. (Trakų apskr.) ir maža dalelė suvalkiečių“;

kad mieste gyvena „kelios šeimos lietuvių“, kurios „jau žymiai tautiškai nupuolę“, tik vienas tautietis, „gražiai tautiškai susipratęs“, turi užsisakęs *Šaltinį*². Atsitiktinai sužinojęs, ryžosi vykti į Samaros guberniją aplankyti ten gausiai esančių 1863 metų lietuvių tremtinių vaikų ir vaikaičių, kartu ir į lietuvišką Čiorna Padinos kaimą. Dar prieš tai, karštą vasarą išsiplovęs įkaitusią galvą šaltu vandeniu, atsidūrė ligoninėje, vos išvengė mirties („Sesutės sakė viena kitai, kad šią naktį mirs“; – prisiminė buvęs kareivis). Žiūrėdamas pro palatos langą į Volgos vandenį, susigraudino, ir, kaip pats nupasakojo, jausmingi žodžiai iš tėvynės ilgesio kupinos širdies tarsi patys pradėjo lieti. Grįžęs į kareivines, juos surašė:

Kad būčiau paukštelis, laisvai aš skrajočiau,
Malonią dainelę linksmai sau dainuočiau;
Galėčiau parlėkti į savo šalelę,
Nors kiek nuraminti suspaustą širdelę!..

Tenai gi parlėkęs tėvelio sodelyj –
Raminčiau širdelę tarp medžių šakelių:
Aušrelė kai auštų, diena brėkšt pradėtų,
Jau mano dainelė sodelyj skambėtų.

Dabar gi reik vargti tarpe svetimųjų,
Ir nėr man paguodos, nėra čia savųjų.
Vai kur gi tu esi, manoji gimtinė?..
Be tavęs net plyšta iš skausmo krūtinė!

Pasirašė „Kareivis J. Jurgaitis“ ir pasiuntė *Šaltiniui* – šis 1910 metų 30 numeryje jį išspausdino. Eilėraštis netruko virsti daina: jau 1912 m. lapkričio 29 d. Vilniaus krašto lietuvių savaitraštis *Aušra* pateikė jo tekstą (kiek patarmintą: „in savo šalalę“) kaip „Malėtų [tai yra molėtiškių – K. A.] dainelę“, užrašytą Boleslovo Žalėno. Ji dainuota ne tik Lietuvoje: išspausdinta Jungtinių Amerikos Valstijų spaudoje, tapo ir emigrantų daina. Beje, autorius padainavo ją ir J. Dovydaičiui, šiek tiek pavarijuodamas: „Malonią *giesmelę* linksmai sau *giedočiau...*, Galėčiau *parskristi* į savo šalelę...“ – LTR 3974(43), LTRF mg. 2560(35).

Grįžęs iš kariuomenės 1913 metų kovo mėnesį, J. Merkšaitis pateko tada jau sustiprėjusio lietuvių nacionalinio judėjimo įtakon. Tautinę savimonę jam neabejotinai turėjo žadinti ir artimas V. Kudirkos pavyzdys. Šio lietuviybės žadintojo sukurta „Tautinė giesmė“ tada dar nebuvo tapusi himnu, bet jau buvo giedama –

.....

2 J. Merkšaitis. [Be pavadinimo], *Šaltinis*, 1911, Nr. 17, p. 202.

bent tame krašte – kiekviena iškilminga proga. Persiėmęs XX amžiaus pradžioje gyvai propaguotomis tautininkų idėjomis, įtikėjęs būsiant laisvą Lietuvą, J. Merkšaitis ryžtasi eiliuoti, jo įsivaizdavimu, nemenkos svarbos irgi iškilmingai atliekamą kūrinį – „Lietuvių tautininkų [h]imną“:

Lietuva brangiausia – tai mūsų tėvynė,
 Ji mums mylimiausia, ji mūsų gimtinė...
 Mes už ją,
 Garbę jos
 Dirbsim ir kovosim,
 Gįsim ją,
 Kelsim ją,
 Jai spėkas aukosim.

Lietuva-matutė daug vargo kentėjo,
 Kai ant jos padangės saulė nežibėjo...
 Bet dabar
 Aušt aušra,
 Užtekės saulelė...
 Žus tamsa,
 Tirps ledai,
 Nušvis mūs šalelė!..

Šaltinis 1913 metų 36 numeryje jį išspausdina. Netrukus Seinų parapijos choras ir sudainuoja. J. Merkšaitis neprisiminė, kas sukūrė šios dainos melodiją. Dainuota ji ir per lietuvių spaudos atgavimo dešimtmetį.

Gyvendamas gimtinėje, J. Merkšaitis toliau bendradarbiauja spaudoje, kartu sva-joja tapti mokytoju. Rengėsi stoti į „Saulės“ draugijos organizuojamus mokytojų kursus, deja, sutrukdė piniginiai nepritekliai. 1914 metais susirado šelpėjų, tačiau staigus Rusijos išitraukimas į ką tik kilusį karą jo gyvenimą pasuko visai nepagei-dautina vaga: rugpjūčio 1 dieną vėl buvo pašauktas į karo tarnybą – skubiai turėjo vykti į frontą. Širdies gelmes pasiekusius tos dienos išgyvenimus jis išreiškė spon-taniškai susiklosčiusiais posmais:

Rytas tamsus, debesuotas
 Ir lietus lyja labai,
 Aš gi – liūdnas, ašarotas –
 Traukiu į karą skubiai.

Aš einu. Mane ten šaukia,
Kur stovyklos kareivių,
Ten, kur dauguma jau traukia
Mūsų brolių lietuvių!

Verkia senieji tėveliai:
Gal sūnelis nebegrįš...
Verkia sesetės brolelių:
Gal daugiau nebsimatys!

Ašaros man skruostus vilgo,
Širdyje skaudi žaizda...
Spindinčioji viltis dingo...
Ar pargrįšiu dar kada?

Jau sudiev, mieli namiškiai, –
Gal paskutinai tariu!..
Ten, kur traukia daug mūsiškių –
Ten ir aš skubėt turiu!

Sudiev jums, draugai ir draugės,
Kuriuos taip didžiai gerbiau!..
Būdamas karo padangėj,
Nebregėsiu jūs daugiau.

Sudiev tau, brangi tėvyne,
Sudiev, didžiai mylima!
Gal jauną mano krūtinę
Prislėgs žemė svetima...

Jūs, namiškiai, melskit Dievą,
Kad man laimintų žygius,
Kad n'iužilgo sveiką, gyvą
Sugrąžintų vėl pas jus!

Kaip šie posmai materializavosi popieriaus lape, J. Merkšaitis papasakojo 1976 metų pabaigoje jį aplankiusiam šio rašinio autoriui: „Mobilizacijos dienoje lijo... Mane tėvelis vežė – lietus pliekė, tai namiškiai vežime apdangstė, mama ant žemės krito, kai reikėjo išleisti, – į širdį įstrigo. Važiavau tylėdamas – ir sudėjau dainą.

Ale tada neužrašiau. O paskui jau Suvalkuose – daug lietuvių buvo, pėstininkų, tai kokias dešimt dienų mus apmokė. Ir po pirmo mūšio – mūsiškiai puolė – pasiekėm miesčiuką Pilypavą [Lenkijoje, netoli Suvalkų – K. A.]. Misliju, reiktų laišką parašyt ant greitųjų. Prisėdau, prisitaikiau ir surašiau, kaip prisiminiau, tą dainelę. Sakau, pasiūsiu *Šaltiniui*. – Užrašė pavadinimą: „Į kovą“, prirašė: „Skiriu Vilkaviškiečiams“, pasirašė J. Jurgaičiu, pridėjo užrašymo vietą ir laiką: „Karo lauke ties Pilypavu. 29/11-VIII-14.“ – Į paštą bijau nešt: o gal neveikia. Ale moterėlės dvi su krepšiais bėga... Sakau: gal galėtut, radę veikiančią paštą, pasiųst mano laišką? Jos paėmė, nunešė – laiškas pasiekė *Šaltinį*. Bet jau ne Seinuose, o Trakuose – redakcija jau buvo į ten išsikėlusi.“

Eilėraštis veikia virto daina. Ji, kaip teigia karinių-istorinių dainų tyrėja Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, „buvo populiarė ne tik Pirmojo pasaulinio karo, bet ir nepriklausomybės kovų metu“³. Peržengė Suvalkijos ribas, kur daugiausia galiemybių turėjo plisti iš pirminio – spausdinto – šaltinio, imta dainuoti ir Aukštaitijoje. J. Merkšaitis sakėsi girdėjęs ją Kurklių miestelyje prie Anykščių, pasiekusi net Zarasus. Ją dainavo ir nepriklausomos Lietuvos kariai. Kaip dainos autorius J. Merkšaitis prisistatė pulko vadui išgirdęs ją dainuojant Kauno Panemunės kareivinėse, atvykęs aplankyti karo tarnybą atliekančio savo brolio. O 1968 metais, švenčiant Paežerių pradinės mokyklos šimtmetį, kaip buvęs jos mokinys choro buvo pagerbtas šia daina.

Kuo toliau dainos tekstas plitęs, tuo labiau atitrūkdavęs nuo pagrindinio šaltinio, skirtingose Lietuvos vietose jame atsirasdavę vis naujų pokyčių. Antai, kaip matyti iš *Lietuvių liaudies dainyno* 17 tomo medžiagos, pirmo posmo trečia eilutė Gervėčiuose dainuota „O aš, liūdnas kareivėlis“ (102 daina), Utenos rajone – „O aš jaunas apšarvuotas“ (106 daina), Telšių rajone – „Jaš, kareivis apšarvuotas“ (108 daina); pridedama iš kitų dainų „skolintų“ ar naujai sukurtų posmų: „Sudie sudie, palik sveika, Mylimoji mergele, Gal sugrįšiu, nepražūsiu Už tėvynę šalėlę. // Gal numirsiu už tėvynę Kur šalaitėj svetimoj, Nelankysi mano kapo Vietelėj nežinomoj“ (109 daina).

Į Lietuvą dainos kūrėjas sugrįžo dar negreitai. 1914 metų rudenį per kautynes Rytprūsiose jis pateko vokiečiams į nelaisvę. Ten vos nemirė badu („Jaučiu, kad mano jėgos mažta...“ – tokiais žodžiais pradėjo liūdno tikrovės įkvepiamą eilėraštį). 1916 metais buvo išvežtas į Prancūziją. Vokiečiams 1918 metais pralaimėjus karą, prancūzai iš Rusijos belaisvių pradėjo organizuoti baltagvardiečių dalinius ir siųsti juos į Rusiją kovoti su bolševikais, bet J. Merkšaičiui pavyko pabėgti į Olandiją. Į Lietuvą parsirado tik metų pabaigoje. Išbadėjęs, suvargęs. Apsigyveno Opšrūtų kaime pas tėvus. Dirbo Eltos, *Lietuvos aid*o neetatiniu korespondentu. Buvo aktyvus,

3 *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 17: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 3, parengė Vita Ivanauskaitė, melodijas parengė Aušra Žičkienė, Vilnius, 2003, p. 216.

rajone veikliausias kraštotyrininkas. 1930 m. Vilkaviškyje ir 1948 m. Pilviškiuose subūrė kanklių ansamblius. Jo eilėraščių nepriklausomybės metais spausdindavo *Iliustruotoji Lietuva*, Marijampolėje leistas *Suvalkietis*, po karo – rajono laikraštis. O pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo žemės ūkio darbai savame ūkelyje Opšrūtuose, po karo – Vaitų kaime, kolūkyje. Buvo pavyzdingas žemdirbys, ramaus būdo, nuoširdus, melo ir veidmainystės nekentęs žmogus. Paskutinius gyvenimo metus praleido Kaune pas sūnų. Mirė 1977 metų rugpjūčio 25 dieną. Palaidotas Kaune, Romainių kapinėse.

PER VIENĄ KARĄ SUKURTA, PER KITĄ DAINUOTA

Baigėsi 1904 metai, kurių svarbiausias įvykis, stipriai paveikęs ir Lietuvos visuomenę, buvo vasario mėnesį prasidėjęs Japonijos paskelbtas karas Rusijai. Iš jo mūsų šalį ėmė pasiekti ir džiugesnių žinių, rodančių ramios ateities galimybę: kariaujančios šalys ima derėtis dėl karo užbaigimo, japonai kilniai pasielgia paleisdami rusų belaisvius. „Galima laukti, jog pasibaigus karui Rusija ir Japonija bus artymiausiai bičiuliais“, – spaudoje pasirodo viltingas pranešimas, jog sugrįš taikos metas⁴. Bet pačioje 1905 metų pradžioje japonai vėl įnirtingai puola rusų pozicijas, užima Port Artūrą, Sachaliną, priverčia Rusiją atsisakyti teisių į Mandžiūriją... Sausio 14 dieną visose Lietuvos bažnyčiose laikomos pamaldos su *Requiem aeternam* už žuvusius Port Artūro gynėjus⁵. „Kunigas per pamokslą <...> trumpai apsakė mūsų ties Vafangou. Žmonės, išgirdę, kad ten vyrai krito kaip lapai rudens metą, o kraujas upeliais bėgo, labai nusiminė.“⁶ Rusijos imperijoje paskelbiama visuotinė mobilizacija. „Sausio 13 (26) d. iš Vilniaus į Tolimuosius Rytus išvažiavo apie 1000 atsargos kareivių.“⁷ „O kiek išgaščio žmonėms padarė mobilizacijos apskelbimas! – rašo *Vilniaus žinių* korespondentas A. S. iš Pakuršės. – Važiavau po apskelbimo tą naktį pro valsčiaus raštinę, žiūriu – visi namai apšviesti, ant krasos teip-pat šviesu. Iš valsčiaus raštinės išeina, vėl vidun įeina visokia sodiečių vyresnybė; užkalbinau vieną, kur skubinasi.

– Na jau dabar tai pasaulio pabaiga, – sako jis, – visus šaukia karan.

O šaukė tik atsargos kareivius nuo 1888 metų. Tiesa, kuriuos ėmė, tai jau nežūrėjo į nėką. Žinau, du broliu kartu paėmė, ir abu paliko pačias su vaikais be duonos kąsnelio. Žinau tokių našlių, kuriuos paėmus, pasiliko be jokios prieglaudos būrys vaikelių.“⁸

4 Paskučiausios telegramos, *Vilniaus žinios*, 1904, gruodž. 31.

5 Atbalsiai, *Vilniaus žinios*, 1905, saus. 20.

6 Iš Lietuvos, *Vilniaus žinios*, 1905, saus. 19.

7 Atbalsiai, *Vilniaus žinios*, 1905, saus. 18.

8 Iš Lietuvos, *Vilniaus žinios*, 1905, saus. 19.

Ar tik tada nebus vienas literatūriškai išprusęs, poetinių gebėjimų turįs į karą šaukiamas „atsargos kareivis“; slegiamas jo laukiančios grėsmingos nežinomybės, ėmęsis eilėmis išreikšti vidinius išgyvenimus, patirtus skiriantis nuo saviškių bei artimųjų, ir palikti juos užrašytus atminčiai (dvieiliai sunumeruoti šioje publikacijoje):

- 1 Erškėtinė šiemet rožė pas mus pražydėjo,
Dievas žmones labai didžiais vargais numylėjo.
- 2 Jau lietuviai apie kares daugel prikalbėjo –
Šįmet karės, karės didžios seniai prasidėjo.
- 3 Kai iš mūsų dar nerinko – matės neteisybė, –
Bet gi dabar pasirodė tos karės baisybė.
- 4 Kaip bematant mūs' šalelė ašaroms paskydo,
Nelaimingąją teisybę jau visi išvydo.
- 5 Dievo erškėtinė rikštė šiemet mus užkirto,
Visi džiaugsmi ir linksmybės ašaromis virto.
- 6 Vieni verkė, palikdami senuosius tėvelius,
Kiti savo jaunas žmonas ir mažus vaikelius.
- 7 – Sudiev, sudiev! kožnas sakė: čia pagrabas mano –
Nebmatyste... šioj šalelėj man gyventi gana.
- 8 Neraudosi man' už kojų nutvėrus matute
Nei ant grabo užsirėmus jaunoji sesute.
- 9 Neliūdės manęs ant kapo senutis tėvelis
Nei brolelių nei giminių negiedos būrelis.
- 10 Neįneš manęs bažnyčion tarp ištikimųjų
Ir maldos jau negirdėsiu prietelių gerųjų.
- 11 Kūną lydžiant varpų balsais už mane neskambins,
Niekas maldingų žmonių maldoje negriaudins.
- 12 Apkas mane ten užmušę japonai pagonįs
Ir sumindys mano kapą su arkliais jų žmonės.
- 13 Jau pagalbos iš to niekaip aš nebeturėsiu
Ir tėvelių savo brangių jau neberegėsiu.
- 14 Ir po kojų puolu, vergdams, motinos, tėvelio
Meldžiu, kad palaimint teiktųs ant amžino kelio.
- 15 Ir neraste mano niekur, kur būtų kapelis,
Taip pranyksiu kaip po medžio menkiausias lapelis,
- 16 Sudiev dabar mano tėve ir brangi matute
Sudiev visi mano broliai ir graži sesute!
- 17 Sudiev ir brangiausia mano tu Kurklių bažnyčia,
Sudiev mano numylėta, kurioj augau grįčia.

- 18 Sudiev visiems, kurie kabot šventi paveikslėliai,
Po kuriais mažas sėdėjau ant kiemo medeliai.
- 19 Sudiev ir visoms žolelėms, darželio kvietkeliams
Sudiev jums, draugams jaunystės, ir visoms mergelėms,
- 20 Mano moterim nebūste iš jūsų nei viena,
Visos dabar pasimelskit nors kartą šiandieną.
- 21 Sudiev, sudiev jaunikaičiai, aš nebevaikščiosiu
Ir dainelę jūsų tarpe aš nebedainuosiu...
- 22 Ir važiuodams taip sau vienas nuliūdęs kalbėjau
Sudiev jums visi takeliai, kuriais vaikštinėjau
- 23 Nemislijau, kad su jumis reiks man parsiskirti
Šitai dabar išvažiuoju svetimoj numirti.
- 24 Pavažiavęs dar netoli kartą atsistoju
Ir tėviškę savo brangią vergdams peržegnojau.
- 25 Sudiev dar kartą nameliai, jūsų neblankysiu,
Tik raštelį kelius kartus gal ir atrašysiu.

Nežinia, kaip šis dainingas eilėraštis, parašytas 1905 metais, į spaudą pateko praėjus gerokai laiko nuo apdainuojamo įvykio. Jį išspausdino Vilniuje leistas dvi-savaitinis laikraštis *Aušra* (1912, birž. 14), pavadindamas „Daina karės metų su japonais“. Nors laikraštis skirtas, kaip yra teigę jo leidėjai, „lietuviams rytiečiams“, gyvenantiems to meto Vilniaus ir Gardino gubernijose, bet jis neabejotinai pasiekdavo ir atokias Lietuvos vietas, tad ir šis jame skelbtas eilėraštis galėjo sudominti ne vieną dainininką, juo labiau kad įvardytas kaip daina. Net ir praėjus dvidešimčiai metų nuo paskelbimo jį kone visą (be 17-to dvielio) tautosakos rinkėjui Dūdoniui padainavo ar padeklamavo prie Marijampolės gyvenusi Snarskienė. Iš jos užrašytas tekstas LTR 307(36) jau savotiškai folklorizavęsis, kai kurios jo vietos kiek pakeistos (ne visada norint pagerinti, pavyzdžiui, 3 dvielis: „Kai iš mūsų dar ne vienas manė – neteisybė, Bet dabar jau prasidėjo tos vainos baisybė“).

Vos trejų metų pririekė, kad šiam visuomenę per spaudą pasiekusiam eilėraščiui susidarytų kuo palankiausias sąlygos tapti daina. Mūsų kraštą ėmė siaubti daug baimės ir rūpesčių sukėlęs Didysis karas. 1915 metų vasarą Lietuvą baigė užimti Vokietijos kariuomenė. Tada pakako eilėraštyje įvardytus ankstesnius visų nelaimių ir bėdų nešėjus japonus pakeisti ką tik įsibrovusiais naujais priešininkais – vokiečiais, ir jo pagrindu atsirado populiarus daina, perteikianti slogius, kone verksmingus pačioje okupacijos pradžioje patirtus karan mobilizuojamo jaunuolio išgyvenimus (žr., pavyzdžiui, NorkD 7; LLD XVII 146).

Bet, matyt, veikiai pajuntama, kad šis kūrinys nepajėgia atspindėti to stipraus sukrėtimo ir skaudžių padarinių, kuriuos Lietuvai atnešė svetimųjų Europos

galiūnų susirėmimas. Atsiranda visai nauja eilėraščio–dainos versija, kurioje į pirmą vietą išskyla emociingas ir kartu įtaigus siaubingų karo vaizdų perteikimas, jo atneštų nelaimių poveikis Lietuvos gyventojams. Apimtimi tekstas nenusileidžia savo pirmtakui, bet iš jo teperimti tik 9 dvieliai iš 25 (šioje publikacijoje jų numeriai pateikiami skliaustuose):

- (1) Šįmet rožė erškėtinė pas mus pražydėjo,
Dievas žmones labai didžiais vargais numylėjo.
Susirėmė šio pasaulio galiūnai didžiausi
Ir išstatė viens prieš kitą karę kuo baisiausia.
- (2) Lietuvoje apie karę daugel prikalbėjo,
Trečias metas [?] pas mus karas didis prasidėjo.
- (4) Kaip bematant mūs šalėlė ašaroms pasklido,
Tada nelaimingą tiesą mes visi išvydom.
- (3) Kol vokiečių mes nematėm, rodės, neteisybė,
O dabar jau pasirodė šio karo baisybė.
Dunda dreba mūs žemelė iš visų šalelių,
Liejas kraujas mūs brolelių ir guldo galveles.

Garsiai eina padangėmis uždamos granatos,
Kad net ore drabni paukščiai neranda sau vietos.
Kur tik trūksta, ten suardo budinką stipriausia,
Kur tik puola, ten padaro stebuklą didžiausia.

- O žmoneliai vargdienėliai sau vietos neranda,
Budinkuose ir sklepuose – visur juos suranda.
- (5) Dievas erškėtine rykšte mus visus užkirto,
Visi džiaugsmai ir linksmybės ašaroms pavirto.

Kai ištiko didis triukšmas ir didis vargelis,
Tada į visas šaleles iškriko žmonelės.
Nežino vaikai tėvelių nė tėvai vaikelių,
O nei broliai seserėlių, nei sesės brolelių.

Vai Lietuva mūsų brangi, ko gi tu sulaukei:
Visus vargus ir nelaimes ant savęs sutraukei.
Šventas raštas išsipildė, ką žmonės kalbėjo,
Žmonės numirusiam žmogui duobės pavydėjo.

Penkiasdešimts metelių praleidom gerųjų,
O dabar mes susilaukėm šių nelaimingųjų.

- (6) Vieni verkia, palikdami senuosius tėvelius,
Antri – savo jaunas žmonas ir mažus vaikelius.

Vienus bėdos prikankino, rodos, jie įmato,
Kiek be laiko daug išvaro į žemelę šaltą.
Neveš mane į bažnyčią, negrajys vargonais
Ir neverks seni tėveliai šalyj mano grabo.

- (8) Neraudosi šalia manęs, senoji močiute,
Nei, ant karsto pasirėmus, jaunoji sesute.
(12) Ten užkas mane užmušę vokiečiai pagonai
Ir apmindžios mano kapą jų arkliai, ne žmonės.

Sudiev sudiev tu, Lietuva, čia gyvent neduoda,
Išdegino miestus, kaimus... tik žemelė juoda.

- (14) Puolu po kojų motinos, mylimo tėvelio,
Tegu mane palaimina ant amžino kelio.

Nelaiminga ta dienele ir ta valandėle,
Kada pagimdė ant svieto mane motinėle.
Kęski kęski, vargdienėli, tu būsi laimingas –
Už kantrybę tavęs laukia vainikas garbingas.

Retai rasi tą namelį, kad nebūt kampilio,
Kiek ant medžių žalių lapų, tiek žemėj kapelių.
Nelaimingi mūsų žmonės kapų neužlaiko,
Visi kapus išnaikina ir su arkliais trempia.

Jūs vierykit, mieli broliai, čia nepramanyta, –
Nuo pat pradžių karo Didžio tiesa išrašyta.

Šis tekstas (labai gali būti, kad kiek pakeistas, bet pokyčiai, jeigu jų esama, esmės nekeičia) irgi užrašytas iš jau minėtos Snarskienės į tą patį tautosakos rinkinį – LTR 307(39). Abi eilėraščio versijos, turinčios bendrų ir labai artimų posmų, nėra susiliejusios, kaip būtų nutikę jas saugant atmintyje, o pateiktos kaip atskiri kūriniai, tad labiausiai tikėtina, kad jos buvo užrašytos popieriuje (gal ir skirtingu laiku). Mažai besiskiriantis pastarosios versijos variantas – LTR 9b(284), įvardytas kaip „1914 m.

karo daina“, – dar aptiktas Dusetų apylinkėje (Zarasų aps.) 1928 metais. Jį užrašiusio B. Zaleskio pastaboje nurodoma jį esant ne padainuotą, o „papasakotą“ 1916 metais išvykstančio į Didįjį karą Antano Žurausko iš Kairių parapijos (Šiaulių aps.).

Abi eilėraščio versijos virto liaudies pamėgtomis dainomis veikiamos autorinių dainų folklorizavimosi procesų, itin išryškėjusių XX amžiaus pradžioje⁹. Lengvesnio įsiminimo ir dainavimo patogumo dėlei iš ilgų spaudoje aptiktų ar kitais būdais gautų tekstų dainininkams teko atsirinkti jų požiūriu tinkamiausius posmus ir juos sudėti reikiama seka (stabiliausią vietą turėjo pirmieji posmai). Nevengta prikurti ir naujų motyvų bei vaizdų, taip pat perimti vieną kitą posmą iš kitų dainų. Tad gyvuota labai skirtingų Pirmojo pasaulinio karo dainos „Erškėtinė šįmet rožė pas mus pražydėjo“ (K 743) variantų. Abiejų eilėraščio versijų pagrindu sukurtos dainos plito rytiniuose Lietuvos rajonuose ir labiausiai Suvalkijoje, antrosios versijos variantų dar užfiksuota ir vidurio Lietuvos šiauriniuose rajonuose.

SUTRUMPINIMAI

K – Karinės-istorinės dainos Lietuvių liaudies dainų kataloge, esančiame Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 3, parengė Vita Ivanauskaitė, melodijas parengė Aušra Žičkienė, Vilnius, 2003.

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.

NorkD – *Didžiojo karo laikų lietuvių dainos*, surinko J. Norkus, Kaunas, 1927.

.....
 9 Žr. Vita Ivanauskaitė. Naujos folkloro kūrybos tendencijos karinėse-istorinėse dainose (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia), kn.: *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 3, Vilnius, 2003, p. 50–51.